

ANALIZA KRAHASUESE E SISTEMIT BANKAR NË MAQEDONI DHE SISTEMEVE BANKARE TË VENDEVE NË EVROPËN JUGLINDORE

Afrim ALILI

Fakulteti i ekonomisë; Universiteti Shtetëror i Tetovës

Adresa Blv. Ilindenp.n. Tetovë, 1200; Republika e Maqedonisë

e-mail: afrim.alili@unite.edu.mk

Received: 2012-10-01 Accepted: 2012-10-07 Published: 2012-11-01

Abstrakt

Deri në shpërthimin e krizës globale financiare të gjithë sistemet bankare të vendeve të EJKanë pasur rritje të përsheptuar të ofertës për kredi. Kriza e këtyre viteve ka ngadalësuar këtë proces, por, përsërisistemi bankar në këtë rajon ka mbetur i qëndrueshëm, pas fazës së parë të krizës të borxhit privat. Çrregullimet kryesore të shkaktuara nga vala e parë e krizës kanë qenë zgjerimi i rrezikut valutator në vendet me kurs lundruar të këmbimit dhe rritja e rrezikut të kredisë. Faza e tanishme e krizës, e njohur për nga kriza e borxhit publik ka treguar që një numër i madh i bankave me rëndësi sistematike në Evropë nuk disponojnë nivel mjaftueshëm të lartë të koeficientit të mjaftueshmërisë të kapitalit themelor. Rregullativa e ree hartuar nga ana e Bashkimit Evropian ka për qëllim që të rris vlerën e koeficientit të mjaftueshmërisë së kapitalit deri në Qershor të vitit 2012 në nivelin e kapitalit themelor në vlerë prej 9%. Njëkëtë punim, vazhdimisht diskutohen pasojat e rëndësishëm të krizës financiare dhe ekonomike globale në sjelljen e bankave evropiane në Maqedoni dhe në vendet e Evropës Juglindore.

Fjalë kyçe: sistemi bankar, kredi, depozita, koeficienti i mjaftueshmërisë së kapitalit, kriza financiare botërore, Evropa Juglindore.

Hyrje

Në këtë punim analizohet performanca krahasuese e sistemit bankar në Maqedoni dhe në vendet e Evropës Juglindore gjatë dekadës së fundit, gjegjësisht deri në fund të vitit 2010. Kjo periudhë përfshin edhe efektet e valës së parë të krizës. Me analizën janë përfshirë sisteme kombëtare bankare të vendeve në Evropën Juglindore: Maqedoni, Shqipëri, Kosovë, Kroaci, Bosnje dhe Hercegovinë, Mali i Zi dhe Serbi. Evolucionin dhe zhvillimin e këtyre sistemeve bankare në dekadën e fundit ka një karakteristikëdominuese të përbashkët: rritjen e shpejtë të ofertës për kredi dhe restaurimin e përgjithshëm të veprimtarisë bankare, e cila kanë qenë shumë e dëmtuar nga krizat gjatë viteve '90.

Pas Depressionit të Madh, siç ishte e emërtuar kriza e viteve 1929-1933, Bota u ballafaqua me krizën më të madhe ekonomike dhe financiare, e cila ishte surprizë e madhe për shumë njerëz. Paraqitja e krizës të viteve 2007/2008 njëlloj si edhe ajo e vitit 1929 fillimisht u paraqit në vendin me ekonomi më të zhvilluar – SHBA dhe pastaj u shpërnda dhe kaploi të gjitha tregjet financiare botërore. Në teorinë hulumtuese shkencore mendimet për krizën botërore e cila fillimisht u identifikua si krizë financiare janë të ndryshme, si për kohën e paraqitjes, por edhe për kohëzgjatjen e së njëjtës. Analizat e shumta theksojnë që ajo do të zgjasë më tepër se sa që ka qenë e vlerësuar. Në këtë drejtim është edhe mendimi i shkencëtarëve vendor, kështu “konsiderojnë që janë të nevojshme analiza dhe hulumtime më fundamentale të masave qeveritare hartuara kundër krizës, me fokus të veçantë në Republikën e Maqedonisë, duke pasur parasysh specifikat e vendit të vogël dhe me

Vol I, Nr.2, 2012.

ISSN 1857-8179 (Paper) ISSN 1857-8187 (Online)

ekonomi të hapur (liberale)³⁶Kreditë e rrezikshme në pronë të paluajtshme fillimisht krijuan probleme në tregun sekondar të kredive për amvisëritë dhe pastaj në tregjet tjera të sigurimit, me çfarë kërcënuan sigurinë dhe likuiditetin e institucioneve financiare, që më në fund të nxisin trazira në sektorin real të ekonomisë.

Një përcaktim më i afërt në kohën e kaluar është dhënë nga Frederic Mishkin, i cili i përcaktoi krizat financiare nën këndvështrimin e problemeve me asimetri të informacionit: "Një krizë financiare është një çrregullim në tregjet financiare në të cilët problemet me "adverseselection" dhe "moral hazard" bëhen aq të mprehta sa që tregjet financiare bëhen të paafta që të kanalizojnë me eficiencë fondet te ata që kanë oportunitete investimi më produktive"³⁷Gjithsesi, edhe vendet e Evropës Juglindore nuk mbetën jashtë ndikimeve të krizës së sapo paraqitur në plan global, që vërehet edhe nga ecuria e indikatorëve makroekonomik gjatë kësaj periudhe. Kriza botërore e cila "bazuar në analiza gjendja ekonomike dhe financiare ishte shumë më e ndërlikuar nëkrizën aktuale. Gjatë gjithë periudhës rritja globale në përgjithësi dukej se mbahej lartë, dhe inflacioni, kryesisht çmimet e prodhimeve rriteshin vazhdimisht. Politikë bërësit ishin të ngadaltë në mësimin se ato përballen me dy lloje të ndryshme të krizës në plan global, d.m.th. në sistemin financiar dhe në ekonominë reale. Evidenca empirike për krizat duale në vendet industriale mesatarisht reflekton që ulja financiare nxitën që ekonomia reale ndjeshëm të ulet.Përmirësimet në ekonominë reale shpjen në rimëkëmbje financiare, në përjashtim të çmimeve të aksioneve."³⁸

Sistemet bankare të këtyre vendeve, përveç rritjes së shpejtë të ofertës së kredive, kanë edhe disa karakteristika tjera të rëndësishme të përbashkëta: janë në varësi të lartë prej kapitalit të huaj, zvogëlimi i theksuarirrijdhës së kapitalit do të shkaktonte një zvogëlim të konsumit të brendshëm dhe harmonizim të vështirë të bilancit të llogarisë aktuale të pagesave. Në të gjitha vendet e shqyrtuar në fillim të krizës është vërejtur formë e butë e panikut bankar (tërheqjes së depozitave) dhe ashpërsim i kushteve të kreditimit. I tërë grupi i këtyre vendeve, me përjashtim të Shqipërisë dhe Kosovës, gjatë fazës së parë të krizës së borxhit privat në vitet 2008-2010 kanë regjistruar në më së pakugjatë një vitizvogëlim domethënës në intensitetin dhe nivelin e aktivitetit ekonomik të tyre.

Tabela 1: Rritja e BPV real (në %)

	2001-2006	2007	2008	2009	2010
Maqedonia	2.2	6.1	5.0	-0.9	1.8
Shqipëria	5.8	5.9	7.5	3.3	2.5
Kosova	2.8	6.3	6.9	2.9	3.9
Kroacia	4.5	5.1	2.2	-6.0	-1.2
Bosnja dhe Hercegovina	4.6	6.2	5.7	-2.9	0.7
Mali i Zi	3.8	10.7	6.9	-5.7	1.1
Serbia	5.1	5.4	3.8	-3.5	1.0

Burimi: IMF's *World Economic Outlook database* (September 2011) and Article IV Reports

Secila qeveri e vendeve nga ky grup në valën e parë të krizës ka reaguar me masa përkatëse, por efektet të vendet e caktuara kanë rezultuar të ndryshme. Efikasiteti i përgjigjeve rregullatore ndaj krizës kryesisht është varur nga konfigurimi themelor i politikave ekonomike të hartuara. Politikat kundër krizës në sektorin financiar

³⁶Bexheti, A. (2010) Anti-Crisis Measures in the Republic of Macedonia and their Effects – Are they Sufficient?, BERG Working Paper Series, Bamberg University, 2010, fq. 3

³⁷Mishkin, S. F. Anatomy of a Financial Crisis", Dhjetor 1991, fq. 7

³⁸Samuelson, R.J., 2009. Our Depression Obsession. *The Washington Post*: April 20

për qëllim themelor kanë pasur parandalimin e “thyerjes” të aktivitetit kreditues dhe ruajtjen e stabilitetit financiar të vendit. Qëllimet themelore të rregullativës makroprudentale në shumicën e vendeve ishin të dy llojeve: ruajtja e stabilitetit të borxhit të jashtëm dhe ruajtja e rritjes së ofertës të kredive. Relaksim i rezervave të detyrueshme është regjistruar në pothuajse të gjitha vendet e rajonit. Në përgjithësi, këto politika kanë arritur këtë qëllim. Rritja e aktivitetit kreditues është ruajtur. Ndryshimet kryesore në përgjigjet rregullatore të krizës mund të vërehen në politikat e kursit valutor, të cilat dallojnë prej vendit në vend. Mali i Zi dhe Kosova janë vende zyrtarisht të euroizuara (shfrytëzojnë euron si valutë kombëtare), ndërsa Bosnja dhe Hercegovina ka bord valutor. Në Kroaci dhe Maqedoni aplikohet politika e kursit kuazi fiks. Serbia dhe Shqipëria kanë ndjekur politikë kursit të këmbimit lundruar të kontrolluar të valutës kombëtare. Politikat monetare që realizohen përmes të a. q. kanal i normës së interesit nuk ekziston në Mal të Zi dhe Bosnjë e Hercegovinë. Këto dallime janë shumë të rëndësishme, për shkak se nivelet e larta dhe rritja e shpejtë e rrezikut valutor në kushte të sistemit dyvalutor janë të kombinuar me efektet e fuqishme të transferimit (eng. *the pass-through*) në çmimet vendore, duke sjellë episode të herë pas hershme të përsheptimit të inflacionit. Pasojë tjetër e rëndësishme e kësaj politike ka qenëderdhja (eng. *spillover*) e rrezikut valutor në rrezik të kredisë. Ky fenomen, është jashtëzakonisht i rëndësishëm për vendet e të cilave sektori korporativ i tyre është me shumë borxhe jashtë vendit.

Të gjitha vendet në këtë grup, gjatë goditjes së parë të krizës financiare shpesh paraqitjen e krizës së dyfishtë valutore dhe bankare (Eng. *currency-cum-banking crisis*). Sistemet bankare ngelën relativisht të qëndrueshëm, likuid dhe relativisht fitimprurës. Rreziku i lartë i kombinimit të rrezikut valutor dhe krizës bankare u shfaq jo vetëm për shkak koeficientit të lartë të mjaftueshmërisë së kapitalit të sistemeve financiare kombëtar përpara krizës, por edhe për shkak të efikasitetit relativisht të lartë të masave makroprudente që u miratuan nga bankat qendrore në vendet e rajonit. Megjithatë, aktivizimi i rrezikut të çiftëzuar, krizës valutore-bankare nuk ishte plotësisht i mënjanuar, për shkak se disa prej këtyre vendeve, veçanërisht Maqedonia dhe Kroacia kanë pabarazi tejet të thellë me jashtë, e cila gjatë gjithë dekadës është rritur, ndërsa kursi i këmbimit të valutave të tyre kombëtare ka ngelur pothuajse fiks.

Tabela 2: Koeficienti i mjaftueshmërisë të kapitalit (% e aktivitetit me rrezik)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Maqedonia	21.3	18.3	17.0	16.2	16.4	16.1
Shqipëria	18.6	18.1	17.1	17.2	16.2	15.4
Kosova	14.7	16.7	18.8	17.9	17.4	18.7
Kroacia	15.2	14.4	16.9	15.4	16.6	18.8
Bosnja dhe Hercegovina	17.8	17.7	17.1	16.3	16.1	16.2
Mali i Zi	27.9	21.3	17.1	15.0	15.8	15.9
Serbia	26.0	24.7	27.9	21.9	21.3	19.9

Burimi: Raportet vjetore të BQ të vendeve përkatëse

Optimizmi i gjeneruar nga pritjet që procesi i krizës ka përfunduar - zgjatishumë shkurtë. Vala e dytë e krizës, e iniciuar nga kriza e borxhit publik në Bashkimin Evropian kërcënoi me çrregullime të reja në vendet e këtij grupi. Njëkohësisht, mekanizmi kryesor i transmetimit të krizës u bë sektori bankar dhe për këtë arsye në vijim të punimit shqyrtohet aktiviteti i sektorit bankar dhe efektet që lindin nga veprimtaria e këtij sektori.

1. Rritja e shpejtë e ofertës së kredive

Rritja e shpejtë e aktiviteteve kredituese të bankave në Maqedoni dhe në vendet e Evropës Juglindore që janë në fokus të analizës krahasuese ka filluar relativisht vonë, gjegjësisht në vitin 2003. Niveli fillestar i kredive në këto vende ka qenë i ndryshëm për shkak të efekteve të ndryshme të krizave bankare që këto vende i kanë përjetuar gjatë viteve të '90. Shqipëria, Kosova dhe Serbia në fillim të procesit të rindërtimit kishin vlerën më të ulët të aktivitetit kreditues. Gjithsej kreditë në Serbi në fund të vitit 2002 arritën një nivel prej rreth 10% të PBB, që është pasojë e krizës së thellë në vitet e '90 dhe shuarja e bankave nga bërthama e sistemit bankar kombëtar. Likuidimi i këtij grupi bankar gjatë vitit 2002 çoi në reduktimin e shumës së bilancit të përgjithshëm për rreth 65%. Pavarësisht vlerave të ndryshme të kredive në vendet e caktuara, sistemet e tyre bankare qartë mund të karakterizohen si të pazhvilluar. Pjesa më e madhe e kredive të trashëguara ishin kredi të lejuara në sektorin e ndërmarrjeve. Gjatë kësaj, kërkesa për kredi, sidomos nga sektori i popullsisë - ishte shumë e lartë dhe pothuajse jo-elastike në lidhje me normën e interesit. Kushtet e ekspansionit kreditues janë krijuar në të gjitha vendet kur në dispozicion ishin burimet e furnizimit të tyre. Normat e interesit në BE kanë qenë relativisht të ulëta, ndërsa kërkesa për kredi në vendet e Evropës Juglindore është shumë e lartë. Kështu që potenciali i rritjes të sektorit bankar ishte në mënyrë të qartë i lartë. Për këtë arsye edhe procesi i rritjes së shpejtë u aktivizua. Disa nga karakteristikat e këtij procesi e lejojnë kualifikimin e tij si “bum kreditues”, por, në modelin më të ngushtë tipologjik ky proces është më afër me thellimin financiar (eng. *financial deepening*). Në fazën fillestare të ekspansionit kreditues, rritja më e madhe është e regjistruar te kreditë për ekonomitë familjare. Kreditë për ekonomitë familjare në fillim të përshpejtimit ishin edhe në vlera absolute edhe relative të vogla. Gjatë kësaj, kërkesa për kredi nga ky sektor ishte shumë e lartë. Niveli i borxhit të ekonomive familjare në këtë fazë të evolucionit të sistemit bankar ka qenë shumë i ulët dhe shkalla e mos pagesës në kohë afër zeros. Në të gjitha vendet është regjistruar dinamikë e rritjes së kredive për ekonomitë familjare. Në rastin e Serbisë, në tre vitet e para të ekspansionit ka qenë dukshëm më e lartë se ajo te gjithsej kreditë.

Tabela 3: Kreditë e brendshme për sektorin privat (% e PBB)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Maqedonia	21.5	24.0	29.0	35.3	42.1	43.5	45.3
Shqipëria	9,5	15,2	22,1	29,1	35,1	36,6	37,4
Kosova	14.1	18.8	22.3	28.3	33.2	35.7	37.1
Kroacia	48.8	53	60.1	63.1	64.4	65.9	70.1
Bosnja dhe Hercegovina	36.9	43.7	47.9	54.3	57.8	57.3	57.8
Mali i Zi	14.6	17.9	36.3	80.2	86.9	76.4	68.6
Serbia	22.9	29.0	29.1	35.2	40.2	45.1	51.4

Burimi: Raportet vjetore të BQ të vendeve përkatëse

Bartësit e rritjes së shpejtë të aktivitetit kreditues në mënyrë dominuese kanë qenë bankat e huaja. Ata shfrytëzonin diferencat e mëdha në normat e interesit në tregun e Maqedonisë dhe vendeve të BE dhe sillnin rezerva të mëdha të kapitalit. Kursimet vendore, kryesisht në të cilat fillimisht janë orientuar të a.q. bankat vendore, nuk ishin të mjaftueshme për të financuar ekspansionin e rritjes së kredisë, as për nga vëllimi, as për nga struktura e afateve për shkak se ajo ishte e dominuar nga depozitat pa afat. Importi i kursimeve të huaja ka qenë burimi primar i ringjalljes të aktiviteteve të kredisë në të gjitha vendet. Gati tipike ka qenë sjellja e

Vol I, Nr.2, 2012.

sistemeve bankare kombëtare të vendeve të EJT dhe atë pikërisht në këtë fushë: *ekspansioni i ofertës për kredi është financiar kryesisht nga huamarrja prej korporatave të tyre mëmë jashtë vendit*. Kështu, në rastin e Maqedonisë, detyrimet e bankave komerciale jashtë vendit kanë filluar të rriten me shpejtësi në të njëjtën kohë kur filloi dhe rritja e ofertës për kredi. Depozitat e sektorit bankar (pa Qeverinë) u rriten shumë më ngadalë se sa kreditë. Rritja e ofertës së kredive dhe depozitave u shoqërua me një rritje edhe në nivelin e eurozimit: *rritja e depozitave në valutë të huaj gjatë gjithë periudhës ka qenë më e madhe se rritja e depozitave në valutë vendore*.

Në parim, Bankat qendrore në rajon i regjistruan rreziqet e ekspansionit kreditues dhe ndërmorën masat e nevojshme për ngadalësimin dhe kontrollin e tij. Përjashtim në këtë çështje është Banka qendrore e Malit të Zi, e cili nuk kufizoi në mënyrë të konsiderueshme rritjen e kreditimit. Banka Qendrore e Maqedonisë ka ndërmarrë masa më të ashpra, që kanë pasur për qëllim frenimin e rritjes së shpejtë të kredisë. Më të rëndësishme janë masat e mëposhtme të ndërmarra:

- Reduktimi i likuiditetit të bankave dhe aktivizimi i operacioneve në tregun e hapur (repo) me rritjen e normës së interesit, e cila ka aktivizuar mekanizmin e arbitrazhit normë interesi-kurs këmbimi,
- futja e sistemit detyrues të rezervave të detyrueshme,
- kufizimi i kreditimit bruto popullatës në shumën prej 200% të kapitalit të bankës
- përdorimi i normave mbikëqyrëse për të kontrolluar ekspansionin e kreditit.

Rezultatet e zbatimit të këtij mekanizmi janë të rëndësishme, por ato ishin të pamjaftueshme për tërheqjen e likuiditetit të tepërt në rritje. Normat e larta të interesit të transaksioneve repo në mënyrë shtesë ndikuan në hyrjen e kapitalit të huaj. Grupi i dytë i masave të cilat u aktivizuan nga Banka Popullore e Republikës së Maqedonisë (BPRM) ka qenë sistemi frenues i rezervave të detyrueshme. Është interesante që nga ky sistem është përjashtuar oferta e kredive hipotekare për blerjen e banesave, edhe pse rritja e këtyre llojeve të kredive ishte shumë e shpejtë. Përveç rezervave të detyrueshme, BPRM ka miratuar një sërë masash të kujdesshme për të kufizuar rritjen e kredisë.

Tabela 4: Ndryshimi vjetor në raportin kredi/PBB (në %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Maqedonia	11.7	20.5	22.0	19.0	3.5	4.1
Shqipëria	60.4	45.5	35.3	17.4	4.3	2.4
Kosova	3.9	3.1	6.7	6.6	1.5	2.8
Kroacia	8.5	13.4	4.9	2.1	2.3	6.4
Bosnja dhe Hercegovina	18.4	9.8	13.2	6.5	-0.9	1.0
Mali i Zi	22.8	102.2	121.2	8.3	-12.1	-10.2
Serbia	26.2	0.6	20.8	14.2	12.1	14.0

Burimi: Raportet vjetore të BQ të vendeve përkatëse

Grupi i parë i këtyre masave i referohet klasifikimit të aktiveve të bilancit dhe të zërave jashtë bilancit sipas shkallës së pagesës dhe sasisë së rezervave të veçanta. Gjatë vitit 2004 janë nxjerrë disa vendime sipas të cilave banka është e detyruar që secilës kërkesë për kredi të lejuar personit fizik, kësti i së cilës (duke përfshirë edhe

detyrimet për kreditë tash më të shfrytëzuara) është më e madhe se 30% e të ardhurave mujore të kredi marrësit dhe pjesëmarrja ose depozita e të cilit është më pak se 20% e kredisë - ti klasifikoj në plasmanë me rrezik më të lartë (Kategoria D) për të cilat do të rezervoj një qind për qind. Reagimi i sektorit bankar në masat e forta të frenimit të kreditimit është zhvillimi i strategjisë alternative të rritjes nëpërmjet të a.q. kreditim ndërkufitar (eng. *crossborder*). Kompanitë vendase përmes ndërmjetësimit të bankave në kuadër të sistemit të grupeve bankare pan-evropiane, kanë huazuar drejtpërsëdrejti nga bankat e huaja (austriake, greke dhe italiane). Edhe pse i tërë procesi ka ndjekur trendin rënës të normave të interesit – është ruajtur vlera e lartë e diferencës së normës së interesit, e përcaktuar si diferencë midis nivelit të normës së interesit për kreditë në tregun e kredisë së Maqedonisë dhe tregjet e kredive në vendet e origjinës së pronësisë së bankave (Austria, Italia, Greqia). Rritja e ofertës së kredive, ndryshimet në kursin real të këmbimit dhe konkurrenca në tregjet vendore ka sjellë që në të gjitha vendet të paraqiten dy lloje të pasojave të rëndësishme: (a) uljen e normave të interesit, dhe (b) rritjen e nivelit të borxhit të sektorit privat, të tërë grupit të vendeve. Norma mesatare e rritjes së treguesve të thellësisë të sektorit bankar (raporti i gjithsej kredive të lejuara dhe PBB), gjatë periudhës 2004-2010 ka qenë rreth 20%.

2. Pasojat e rritjes së shpejtë të ofertës së kredive

Rreziqet e përshpejtitimit të rritjes së kredisë, të cilat në atë kohë nuk ishin të dukshme, më vonë ushfaqën. Rreziku i parë i madh i ekspansionit të kredisë – u krijua për shkak të nënvlerësimit të rrezikut të kredisë që lindën për shkak të zgjerimit të bazës së klientëve dhe mbivlerësimit të aftësisë së tyre kreditore. Kjo dukuri zakonisht ndodh në kushtet e rritjes së shpejtë të kredisë. Pasojat janë të dukshme sot: rritja e shpejtë e ofertës së kredive, pas trazirat të shkaktuara nga kriza, shkaktoi rritja të pjesëmarrjes së kredive të rrezikshme në gjithsej kreditë. Sistemet bankare të këtyre grupeve të vendeve gjatë tre viteve të fundit janë goditur me rritjen e rrezikut të kredisë dhe reduktimin e kthimit nga kapitali (ROE).

Tabela 5: Kthimi nga kapitali ROE (në %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Maqedonia	7.5	12.3	15.0	12.5	5.6	7.3
Shqipëria	22.2	20.2	20.7	11.4	4.6	7.6
Kosova	22.6	20.1	23.1	20.2	13.9	14.9
Kroacia	15.1	12.7	10.9	9.9	6.4	7.0
Bosnja dhe Hercegovina	6.2	8.5	9.0	4.3	0.8	-5.5
Mali i Zi	6.1	11.6	10.6	-6.6	-6.9	-27.0
Serbia	6.5	9.7	8.5	9.3	4.6	5.4

Burimi: Raportet vjetore të BQ të vendeve përkatëse

Aktiviteti kreditues i bankave në rajon është ngadalësuar nën ndikimin e rritjes së aversionit ndaj rrezikut dhe ashpërsimin e standardeve të kredisë në bankat amë. Reduktimi i burimeve të jashtme të financimit ka çuar në forcimin e konkurrencës në tregjet vendore të depozitave, që rriti normat e depozitave dhe ulimazhën neto të interesit. Ky faktor, përveç që rritë rezervat për borxhet e këqija, shkaktoi reduktimin e rentabilitetit të sistemeve bankare të këtyre vendeve dhe në disa raste edhe potencialin e rritjes. Pasojë makroekonomike e këtij procesi është rritja e borxhit të jashtëm të të gjithë vendet e shqyrtuara gjatë fazës së parë të krizës. Përderisa

komponenti publik i borxhit të jashtëm relativisht stagnonte ose zvogëlohej, huamarrja private rritej. Në rastin e Maqedonisë, shkaku kryesor i rritjes së borxhit të jashtëm privat edhe para edhe gjatë krizës është huamarrja e drejtpërdrejtë e kompanive vendore nga bankat amë që kanë filialet e tyre në tregun kombëtar (eng. *Cross-border borrowing*). Ky fenomen mund të përkufizohet si rast i veçantë i arbitrazhit rregullator, nëpërmjet të cilit bankat u shmangeshin sistemit frenues të rezervave të detyrueshme. Në rastin e Malit të Zi dhe të Kroacisë akumulimi i borxhit të jashtëm ishte kryesisht pasojë e huamarrja e bankave vendase nga bankat amë.

Tabela 6: Kreditë e këqija - NPL (si % e totalit të aktivitetit)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Maqedonia	15	11.2	7.5	6.7	8.9	9.0
Shqipëria	2.3	3.1	3.4	6.6	10.5	13.9
Kosova	2.5	4.1	3.9	3.3	4.3	4.5
Kroacia	2.5	4.1	3.9	3.3	4.3	4.5
Bosnja dhe Hercegovina	5.3	4	3	3.1	5.9	11.4
Mali i Zi	5.3	2.9	3.2	7.2	13.5	21.0
Serbia	-	-	-	11.3	15.5	16.9

Burimi: Raportet vjetore të BQ të vendeve përkatëse

Në këtë mënyrë është ruajtur kapaciteti i këtyre vendeve huamarrëse jashtë vendit. Bankat komerciale në pronësi të huaj me rrjedhë të vazhdueshme të kapitalit shtesë zmadhuan rezervat valutore të bankave qendrore të këtyre vendeve, dhe në një lloj mënyremorën rolin e huadhënësit të instancës së fundit (eng. *Lenders of last resort*). Kursi i këmbimit të valutës vendore në Maqedoni dhe Kroaci kështu ka qenë në gjendje që të ruhetedhe gjatë fazës së parë të krizës financiare pothuajse në nivel të pandryshuar.

3. Reagimi i bankave qendrore dhe qeverive

Bankat qendrore në rajon, së bashku me qeveritë, janë përpjekur të mbajnë ofertën e kredisë dhe të shmangin krizën e kredive, me përvoja mbikëqyrëse të ndryshme të vendeve, u dëshmuua që bankat qendrore në rajon kanë e përmbajtur ekspansionin e kreditimit i kanë vlerësuar në mënyrë racionale rreziqet e këtij procesi. Në shumicën e rasteve, bankat qendrore zvogëlonin normën e rezervave të detyrueshme. Rreziku më i madh për sistemet bankare të vendeve të EJK-së, para edhe pas valës së parë të krizës është ndalesa e hyrjeve të kapitalit dheme një përfundim dramatik, aktivizimi i tërheqjeve të flukseve të kapitalit. Ky problem ka qenë i njohur që në fillim të procesit të krizës. Pasi që sistemet bankare e grupit të vendeve janë të dominuara nga bankat e Evropës Perëndimore, në kohë është arritur marrëveshjanë mes qeverive dhe bankave që kanë filialet e tyre në këto tregje, që reduktoi rrezikun e rrjedhjes së aktiveve financiare. Marrëveshja European Bank Coordination Initiative, e njohur gjithashtu edhe si Iniciativa e Vjenës, me ndërmjetësimin e BERZH dhe FMN, kanë rezultuar në ruajtjen e nivelit të ekspozimit të bankave në një nivel që është i barabartë me ose më i madh se sa ka qenë në fund të vitit 2008. Kjo marrëveshje kishte një ndikim veçanërisht pozitiv në sistemet bankare të Serbisë dhe Bosnjë e Hercegovinës. Kështu, rreziqet e krijuara nga varësia e lartë e sistemeve bankare të vendeve të EJK-së për kursimet e huaja gjatë valës së parë të krizës u amortizuan me sukses. Masat makroprudente e ndërmarra nga bankat qendrore - gjatë dekadës së fundit kanë krijuar kapital dhe rezerva të mëdha të likuiditetit në sistem.

Amortizatorët (*buffers*) relativisht të mirë të kapitalit dhe likuiditetit, që formuan me mbikëqyrje proaktive para fillimit të krizës, u kthyen në rezerva të rëndësishme për ruajtjen e stabilitetit në fazën e dytë të krizës.

Përfundim

Duket se në këtë kohë ekzistojnë dhe që në të ardhmen e afërt do të ketë edhe më tepër argumente në favor të supozimit se faza e evolucionit të bankave në vendet e Evropës Juglindore ka përfunduar. Thellësia e sistemeve financiare e arritur e këtyre vendeve, vendimet e matura si raport në mes gjithsej kredive dhe PBB nuk lejojnë kualifikimin e këtyre sistemeve si sisteme të zhvilluara. Por, përsëri rindërtimi i veprimtarisë bankare, veçanërisht i aktiviteteve kredituese është realizuar në afat të shkurtër. Është e qartë që faza e ardhshme e evolucionit do të ketë karakteristikatë rritjes së shpejtë të ofertës së kredive. Oferta relativisht e madhe kredive relativisht të mëdha ndoshta nuk do të jetë as në afat të shkurtër apo të mesëm. Rreziqet e ruajtjes së stabilitetit financiar do të rriten. Rezervat devizore të bankave qendrore nuk do të jenë në gjendje të rriten me importin e kapitalit, dhe do të zhvillohen rreziqe shtesë të zhvlerësimit të përsheptuar të valutës vendore.

Dëshmi e nënkuptuar për këtë deklaratë është qëndrimi që EBA e cila në mënyrë të qartë ka identifikuar që shkurtimi i afateve të harmonizimit do të jetë pengesë serioze për ruajtjen e aktiviteteve kredituese të bankave në BE. Përkundërkësaj diagnoze, vendimi për të marrë masën e zgjerimit të shpejtë të mjaftueshmërisë së kapitalit të bankave është "... pjesë e përpjekjeve të gjera për kthimin e besimit në sistemin bankar të BE..." Autoritetet kombëtare rregullatore dhe EBA do të kërkojnë të realizojnë masat që do të sigurojnë plotësimin e kërkesave për të ruajtur nivelin të aktiviteteve kredituese të bankave.

Nëse rregullat e reja rregullatore nxisin kurrje të rëndë të ofertës së kredive, kanali kryesor i furnizimit të rritjes së kredive në Evropën Juglindore do të jetë joaktiv. Rritja e kredisë në vendet e EJT do të ngadalësohet në mënyrë të konsiderueshme. Rindërtimi i tij në afat të shkurtër do të jetë vështirë që të kryhet për shkak të mungesës strukturore të kursimeve vendore.

Vendet e EJT, përveç për reduktimin e rrezikut të rritjes së ofertës së kredive, ballafaqohen edhe me dy rreziqe të tjera: me ndalimin aktual të hyrjes së kapitalit dhe aktivizimin rrjedhës së flukseve dalëse të kapitalit. Pothuajse të gjitha vendet e EJT janë të ekspozuara ndaj këtyre rreziqeve. Gjatë vlerësimit të gjasave për arritjen e kohëzgjatjes së marrëveshjes së re të Vjenës duhet të merren parasysh rreziqet e hasura nga përfituesit e kapitalit gjatë valës së fundit të krizës së borxhit publik. Problemi që mbetet i pazgjidhur me marrëveshjen e parë është perspektiva afatgjatë e rritjes së aktivitetit kreditues i bankave në rajon. Rezultatet e arritura për pothuajse tre vjet të zgjatjes së kësaj marrëveshjeje nuk janë të kënaqshme për bankat e BE. Argumenti kryesor në favor të këtyre vlerësimeve janë rreziqet e larta dhe rritje e rrezikut të kredisë në shumicën e vendeve në këtë grup. Norma e kthimit nga kapitali i investuar në shumicën e vendeve është relativisht e ulët. Potenciali i rritjes së veprimtarisë bankare në shumicën e vendeve është ulur në mënyrë dramatike. Lloji i parë i reagimit të politikave monetare kombëtare mund të jetë rritja e normave referente të interesit të cilat duhet të parandalojnë largimin e kapitalit dhe zhvlerësim të valutës kombëtare. Kështu në esencë do të mbështetet strategjia e rritjes së marzhës së interesit, e cila, e kombinuar me kufizimet e zakonshme për riatdhesimin e fitimeve nga degët e bankave mund të rrisin mjaftueshmërinë e kapitalit të tyre. Këtyre masave banka mund tuaktivizojnë kundër strategjinë, respektivisht mekanizmat e çmimeve të brendshme të transferimit të kredive dhe depozitave. Rritja e normave të interesit rregullatore do të jetë realiste dhe madje edhe e nevojshme - në qoftë se aktivizohet procesi i kundërt i largimit të kapitalit. Këto masa bankat qendrore mund t'ndjekin dhe ndërhyrjet e rëndësishme nga bankat qendrore në tregjet e valutës kombëtare për të njëjtin qëllim. Lloj tjetër i mundshëm i

reagimit në nivel kombëtar është instalimi i mekanizmave të reja për të kontrolluar rrjedhën e kapitalit. Mekanizmat tradicionale të kontrollit të flukseve të kapitalit janë jo efikase në kushte kur sistemi bankar kombëtar është i kontrolluar nga bankat e huaja. Masat e ashpra për kontrollin e rrjedhës së kapitalit me siguri do të merren vetëm si mjet i fundit, gjegjësisht vetëm në qoftë se të aktivizohen rezervat e rëndësishme të flukseve të kapitalit që do të kërcënonin stabilitetin financiar. Një nga ngjarjet e mundshme që mund të provokojnë këtë lloj reagimi është (tashmë e vërejtur) ri-kapitalizimi i bankave amë nga filialet e tyre. Kontrolli i rrjedhës së kapitalit, në përgjithësi është e efektshme vetëm në afat të shkurtër, ndërsa në periudhë afatmesme dhe afatgjatë ndikon në mënyrë të kundërt, pasi që kufizon rrjedhën e mundshme të kapitalit në të ardhmen. Në periudhë afatmesme dhe afatgjatë zhvillimi i veprimtarisë bankare në vendet e EJL bëhet i kushtëzuar nga niveli dhe cilësia e kursimeve të brendshme (struktura e afatit dhe e valutës). Për të kapërcyer këtë hendek strukturor do të jetë shumë e vështirë, kështu që kanali jo-kreditorë të kapitalit (investimet e huaja direkte, remitancat) do të bëhen të themelore për financimin e investimeve dhe ruajtjen e stabilitetit financiar. Në ndërkohë, rregullatorët kombëtar duhet të drejtohen në rritjen e normësagregate të kursimit, aktivizimin e mekanizmave të kursimeve institucionale (sigurimi i jetës, sigurimi pensional). Drejtim strategjik tjetër i rëndësishëm i reformave strukturore mund të jetë aftësimi i tregjeve financiare për financimin e sektorit real dhe publik. Reformat duhet të rrisin nivelin e sigurisë së këtyre instrumenteve, sidomos instrumentet e borxhit publik.

Literatura

1. Bexheti A. (2010) Anti-Crisis Measures in the Republic of Macedonia and their Effects Are they Sufficient?, BERG Working Paper Series, Bamberg University
2. Coccozza, E., Colabella, A., and F., Spadafor (2011), "The Impact of the Global Crisis on South-Eastern Europe", *IMF Working Paper*, WP/11/300
3. Cottarelli, C. Dell' Ariccia, G. Vladkova-Hollar, I. Early Birds, Late Risers,
4. And Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central
5. and Eastern Europe and the Balkans, *IMF Working Paper*, WP/03/213, November 2003
6. EBA (2011), PressRelease, 8 dhjetor 2011
7. Global Financial Stability Report: Navigating the challenges ahead – International Monetary Fund, October 2009
8. Global Financial Stability Report: Responding to the Financial Crisis and Measuring systemic Risks – International Monetary Fund, April 2009
9. Goshev, P. Macedonia – the crisis, its impact and future challenges, Opening speech by the Governor of the National Bank of the Republic of Macedonia, at the XIV Annual Meeting of ACI Macedonia – The Financial Market Association, Ohrid, 26 September 2009.
10. IMF, International Financial Statistics and World Economic Outlook database (September 2011).
11. Marzinotto, B. and J., Rocholl (2010), „The Unequal Effect Of New Banking Rules in Europe“, Bruegel Policy Contribution Issue, 2010/10 October 2010
12. Raportet e stabilitetit financiar, Bankat Qendrore të vendeve përkatëse, 2004-2010